

GYŐRI PÉTER

A Hajléktalanok Menhelye Egylet¹

(Az első fővárosi hajléktalanügyi kezdeményezés)

„De végre, ha a mai európai constellációk között azt akarjuk, hogy mi is betöltsük azon szerepet, azon hivatást, mely a művelt nemzetek családjában minket megillet, akkor oda is kell törekvésünket irányozni, hogy az egyesített főváros oly központját képezze szeretett hazánknak: melyben tudomány és művészet, ipar és kereskedelem, polgári és politikai erény, valamint minden jó s hasznos felé törekvés egyaránt honosuljon, oly központ, melyből minden szellemi mozgalom kiinduljon, mely a tiszta polgári erény, az igaz hazafiság és műveltségnek egyrészt, más részt pedig a hazai ipar és kereskedelem, s vagyonosságnak, mint az önállóság egyik biztosítékának, gyúpontja legyen, s mely eszerint biztos reményt, biztos kilátást nyújt arra nézve, hogy Magyarország fővárosa Budapest, mielőbb a világvárosok sorába emelkedjék...” (Zajos helyeslés)²

Ráth Károly, a főváros első főpolgármestere beiktatáskori beszéde, 1873 októberében.

„A főváros szegény lakói közt – mint általánosan tudva van – az inség, nyomor mind nagyobb mérvet ölt. Itt lévén a tél, e nyomor – ha csak annak a könyör közbelépése gátot nem vet, még nagyobb áldozatokat fog követelni. Ez okokból kötelességemnek ismerem a Tek. Tanács figyelmét e körülményre felhívni és megkérni, miszerint gondoskodni kegyeskedjék arról, hogy a szegény nép a téli idő folyama alatt meleg tartózkodási helyen ha nem is ingyen, de olcsó áron naponta legalább egyszer meleg táplálékkal láttassék el.

Óhajtandó volna ugyan, hogy egy részről a jobbmódú polgárok és emberbarátok áldozatkészsége s másrészt a fővárosi hatóság hozzájárulása folytán, más nagy városok példájára rendszeres állandó népkonyha létesíttessék, de mig ez lehető lesz, a bajon addig is segíteni kell.”

Patrubány Gergely, fővárosi tisztii főorvos javaslata, 1874 novemberében.

¹ Ez a tanulmány részlet a készülő „Olvasókönyv a szegényügy – hajléktalanügy – lakástügy fővárosi történetéről” c. kötetből. A tanulmány részben az OTKA T018126 sz. támogatása segítségével készült.

Írásomat a Menhely Alapítvány valamennyi dolgozójának és segítőtjének ajánlom.

² Majd Jovicza Sándor pesti polgár 500 forintot ad át a az egyesítés öröme, hogy a Szent István Betegsegélyező és Biztosító Segélyegylet ebből segítse a kolerajárvány által sújtott özvegyeket és árvákat.

Hajléktalanügyi hatósági dilemmák a városegyesítés éveiben

A városegyesítést követően – nem minden előzmény nélkül – hihetetlenül felgyorsul az urbanizáció folyamata: az építés, növekedés, városba áramlás tömeges jelenséggé változtatja mindazt, ami korábban csak fel-felbukkant a polgárosodás kezdeti, erőszakosan visszavetett szakaszában. Az 1860-as évtizedben 80 ezerrel, a hetvenes években 90 ezerrel, majd a nyolcvanas években már 130 ezerrel, s a kilencvenes években nem kevesebb mint 230 ezer fővel gyarapodik a város népessége. A városegyesítést közvetlenül követő években a befektetések nagy része még a város „alapszerkezetének kiépítésére” irányul (körutak, sugárút, ipartelepek stb.), s ugyanezzel párhuzamosan megkezdődik a bérházak építése is, a lakásépítés azonban csak némi késéssel kapcsol a népesség-növekedésnek megfelelő sebességfokozatra:

	A szobák számának nettó szaporulata (új – lebontott)	A népesség nettó szaporulata	A népesség-szaporulat és szoba-szaporulat hányadosa
1874–1880	10 ezer	74 ezer	7,4
1881–1890	48 ezer	136 ezer	2,8
1891–1900	130 ezer	227 ezer	1,7

Ekkor még az egy szobára jutó lakók száma átlagosan 4 fő felett van a városban: a városegyesítés évtizedében tovább nő a zsúfoltság, a lakásnyomor – bőven hagyva feladatot a következő évtizedekre is –, az elkövetkező két évtized lakásépítési boomja azonban így is látványos. Hatósági, közhatalmi lakáspolitikai, lakásügy nincs még, de a lakáskérdés már ott szerepel a gyakori politikai és publicisztikai témák között.³ Ezekhez számos adalékot szolgáltatnak az 1870. évi népszámlálás adatai, s a közfigyelmet erősíti a hetvenes évek elején ismételt fellépő kolerajárvány is. A túlzúsúfoltságot mint járványügyi, közegészségügyi problémát *hatósági kiköltötetésekkel* akarják megoldani. A város – nem először, s még nem is utoljára – járványbizottságot küld ki, mely előterjesztést készít a tanácshoz. „*Ebben rámutatott a bizottság a főváros területén lévő tömeglakásokra, azokra a tömegekre, akik emberhez nem méltó, s a legelemibb egészségügyi követelményeket is nélkülöző helyeken húzódnak meg, és javasolja a túlzúsúfoltság hatósági beavatkozás útján való megszüntetését. A túlzúsúfolt és a járvány miatt közveszélyt jelentő lakásokból kihelyezett részére szükséglakások, egész könnyű szerkezetű, gyorsan, s csekély költséggel felépíthető fabarakkok sürgős építését kérték.*”⁴

3 Hoffmann Pál interpellációja a parlamentben „A Budapesten felmerült lakáshiány és lakásdrágaság elhárítása tárgyában”. Idézi Schuler Dezső: A hajléktalanság kérdése a székesfővárosban. Statisztikai Közlemények, 76. köt., 1935.

4 Schuler: i. m.

Vita a barakklakásokról

A *fabarakkok* körül rögvest fel is lángol a városépítészeti vita: a fővárosi Középtér Bizottság tűzvesélyességre, közegészségügyi elégtelenségre hivatkozva élesen ellenzi a „megoldás” felvetését, miközben a Járványbizottság az 1710-es években már a túlszűfolt lakások megszüntetésére megoldásként szolgáló egykori fabarakokra hivatkozik. Csatasorba áll a barakkok létesítése mellett az akkori nagyvállalkozók egy része is: befolyásos gyártulajdonosok egy csoportja közös proklamációt intéz a város közgyűléséhez 1872-ben a „*fabarakkok haladéktalan felállítása*” érdekében. Álláspontjuk szerint, ha a hatóságok a zsűfolt lakásokat – közegészségügyi eljárásként – kiürítik, anélkül, hogy „*a tömegeknek jól felépített és megfelelő gondozás alatt tartott barakklakásokba*” való elhelyezéséről gondoskodna, akkor a szegények „*a világ négy tája felé mennek szét és mi, kik napszámosok nélküil meg nem élhetünk, kénytelenek leszünk vagy üzleteinkkel egészen felhagyni, vagy azokat aránytalanul leszállítani, s a jelenleg foglalkoztatott népességet koldusbotra juttatni*”.⁵ Pest város közgyűlése azonban – nem kis vitát követően – úgy határoz ekkor, 1872-ben, hogy inkább a már meglévő hasonló barakkokat is le kell bontani és a lakókat ki kell toloncolni.⁶

A vitában – mint később azután annyiszor – felmerül érvként, hogy nem is az a baj, hogy ne lenne elég lakás, hanem az, hogy túl magasak a meglévő lakások lakbéréi. A vitázók előtt vágyott életformaként is, befektetési lehetőségként is ott lebeg a polgári, urbanizált nagyváros képe, amelybe nem illeszkednek ezek a „szabályellenes lakások”, amelyek ráadásul csak újra fogják termelni – koncentrált formában – az egészségtelen lakásmódot, a közbiztonság problémáit.

A közgyűlés határozata 1872 decemberében a barakklakások kérdésében.⁷
 „*A középítési bizottság kimerítő és indokolt előterjesztéséből azon meggyőződéshez jutott a közgyűlés, hogy a kolerajárvány ügyében működő bizottság azon javaslata, miszerint a munkásnép az általa lakott fészerekből és egészségtelen lakásokból kiköltöztessék és faalkatú, ideiglenes lakházakban elhelyeztessék, célhoz nem vezetne, mert egyrészt tagadhatatlan, hogy a tapasztalt bajok, nevezetesen a szabályellenes alkatú építmények lakásul használása és túltömése nem annyira a megfelelő lakások hiányában, mint azoknak felcsigázott árában és a munkásosztály azon sajátos szokásában keresendő, melyszerint az ily szabályellenes épületekben előszeretettel olcsó éjjeli lakást keres, másrészt szintoly bizonyos, hogy a kívánt cél ily ideiglenes lakházak építése által azon oknál fogva sem érhető el, mivel a kb. 30 000-re tehető munkásegénynek számára, kikről gondoskodni kellene, s az ily lakházak*

5 Schuler: i. m.

6 Messze vezetne itt annak az egyébként igen tanulságos jelenségnek a politológiai-szociológiai elemzése, ahogyan a különböző befolyásos és egyben döntéshozó csoportok érdekei, a gyártulajdonosoké, a háztulajdonosoké, az építési vállalkozóké megjelennek és összeecsapnak a városépítészeti, közegészségügyi és egyéb célok, eszmék, érvek formájában. (Lásd ehhez Vörös Károly: Budapest legnagyobb adófizetői, Budapest, Akadémiai Kiadó. 1986.)

7 1872. évi 43. 627/VI. sz. kgy. határozat a barakklakásokról.

emelése – eltekintve a rendelkezésre nem álló nagy költségektől – az előrehaladott téli időnyben sikerrel már ki sem vihető lenne. (...)

Ezen fontos körülményeken felül azonban különösen azon fő ok tekintetbe veendő, hogy a kolerabizottság által indítványozott, ideiglenes fualkatú lakházak emelése nemcsak a fennálló építési rendszabályokkal ellenkezik, hanem egyúttal épen egészségügyi szempontból az ellenkező eredményt szülné s a város megindított szépítését és szabályozását évekre elhalasztó és akadályozó oly telepet léptetne életbe, mely tűzveszélyes, s az ott összegyülemző gyülemvész nép által közrendőri szempontból felügyelet alatt alig tartható s külön rendőri osztály szervezését igénylő veszélyessége miatt tűrhető nem lenne. (...)

Mindezeknél fogva a közgyűlés a kolerajárvány ügyében működő bizottság javaslatát elejti s a középítési bizottságnak a baj orvoslására előterjesztett javaslatát, mely szerint a fennálló szabályellenes lakások, nevezetesen: fészerek, kunyhók, pincék és egyéb ideiglenes tanyák, egészségtelen és lakókkal túltömött helyiségek kiüríttessenek, illetőleg lebontassanak, melyszerint továbbá foglalkozás nélkül itt tartózkodó egyének eltoloncoltassanak, végül a bűzös és tűzveszélyes gyárak és üzlettelepek számára a József- és Ferencvárosi külterkeken kijelölt, nagyobbbrészt a város tulajdonát képező terület mielőbb szabályoztassék és utcák kihalasztatván, megnyitvatván, járható állapotba helyeztessenek, egyúttal pedig egy nagyobb terület gyártelepekre kihalasztassék és elárvereztessék – elfogadja, de az e határozat végrehajtására nézve, tekintettel a téli, zordon időre s a Pesten tapasztalt munkáshányra azt rendelí, hogy ezen intézkedések óvatosan – a munkásosztály megkímélése s csak a szükség által parancsolt kiterjedésben is megkívánható szigorú ellenőrzés mellett – a rendőrség által foganatosíttassanak.”

Ezzel a kérdés hivatalosan egy időre lekerül a napirendről, legközelebb akkor találkozunk vele, amikor a feszültségek már utcai atrocitásokban törnek ki: közel tíz év múlva. Az elkövetkező negyed század alatt, miközben ténylegesen felépül a megálmodott világváros, számtalan vita lezajlik lakásügyben, több, igen magas színvonalon kidolgozott lakáspolitikai koncepció, szabályozási terv majdnem (de csak majdnem) megvalósul,⁸ áttörés azonban nem következik be arra vonatkozóan, hogy ténylegesen mit is kellene tennie a közhatalomnak a tömeges lakásnyomorúság megszüntetése érdekében. Most azonban nem merészkedünk be e számtalan jobbító szándékú – de soha, vagy alig-alig megvalósult – lakásügyi eszme és terv dzsungelébe, hanem egy életképesnek bizonyult civil kezdeményezéssel ismerkedünk meg, röviden.

8 Ezek közül kiemelkedik Neményi Ambrus tervezete: Jelentés a budapesti lakásügy tárgyában. A Fővárosi Lakbizottság megbízásából, Budapest, 1883, valamint A Központi Járványbizottság jelentése az 1892-ik évi koleráról, Budapest, 1893, Pesti Könyvnyomda Rt., illetve Gerlóczy Károly koncepciója: Előterjesztés a Budapesti Lakásviszonyok rendezése tárgyában. A Lakásügyi Bizottság megbízásából, Budapest, 1893. (Lásd ezekről Győri Péter: Olvasókönyv a szegényügy – hajléktalanügy – lakásügy fővárosi történetéről. Megjelenés alatt.)

A Hajléktalanok Menhelye Egylet alapítóinak alapelvei

„Az újkori nagyváros rohamos fejlődése, nagyszerű ipartelepeivel, gyorsan növekvő munkáslakosságával és abból kiváló proletariátusával az elemi szükséglet sürgősségével új intézmények megalkotását követelik, melyek a napon-ta felmerülő új bajokon segíteni hivatvák.

A közönségnek ezen újszerű és gyakran ijesztő tünetekkel szemben bizonytalan és tévedező tekintete mindig a hatóságokra irányul, melyeket a bajokért felelőssé teszen és melyektől gyors segítséget követel.

A hatóság teljes céltudatosságának és ügybuzgóságának daczára gyakran lehetetlen a közvetlenül és nagy terjedelemben mutatkozó bajokat azonnal elhárítani. A lényegükből folyó conservativismus, fontos kamerális és administratív szempontok által korlátozva, intézkedésükért való felelősségüktől vezéreltetve, a hatóságok hosszadalmas tanulmányokon, referátumokon és tárgyalásokon kényszerülnek keresztül menni, mielőtt intézkedhetnek, cselekedhetnek, hisz a legjobb intenciókból eredt, elhamarkodott vagy elhibázott intézkedéseik szintügy bűnüil rovatnak fel nekik, mint esetleges mulasztásaik. Daczára ennek törvényhatósági és végrehajtó testületek buzgón törekszenek a szenvedő osztályok sorsán javítani. Az újkori tudomány minden vívmányával felszerelt kórházak, szegény-, sinlő- és árvaházak sat. építtetnek mindenfelé és a nagyváros nyomorának enyhítésére célzó intézmények összességét gyarapítják.

Az állam és a város hiven osztozkodnak a szegényebb osztályok sorsáról való gondoskodás nagy feladatában. De erejük és képességük elégtelennek mutatkozik egy további tényező, a társadalom közreműködése nélkül. A társadalom, melyet cikkelyek nem kötnek, melyet felelősség nem korlátoz, élénk jótékonyági impulzusának közvetlenül adhat kifejezést, eleve megállapított rendszerhez nem kötve, azonnal életbeléptethet oly intézményeket, melyek az újonnan mutatkozó bajokat – akár állandóknak, akár időlegesnek mutatkoznak is azok – elhárítani, vagy legalább enyhíteni hivatvák. A társadalomnak nem kell mérlegbe vetnie a szükségést, a kívánatosnak és hasznosnak ellenében, szabadon nyújtott eszközeivel a legközelebb eső szükségletnek tehet eleget.

Az államnak feladata bölcs, céltudatos, tüzetes ismereteken és helyes elveken alapuló sociális politika útján századunk nagy ügyét vinni. (...)

A nagyvárosoknak, a művelődés és vagyon, de egyszersmind a legnagyobb nyomor központjainak hatóságai állandó intézmények megteremtése, fenntartása és kiképzése által hivatvák a sociális főbaj ellen küzdeni. Mint minden mélyen fekvő betegségnek azoban, így ennek is különböző és változó alakban mutatkozó káros tünetei vannak, ezekkel szemben a társadalom kötelessége gyors és elegendő segítségről gondoskodni, hacsak ideiglenes módon is, addig, míg a hatóság az új intézményt rendszeresített kezelési ágai közé besorozhatja.

A hatóság támogatása és a közönség áldozatkészsége nem is marad el, de ezeken kívül és elsősorban szükséges a kezdeményezés erélyessége cél-szerű intézmények megalkotásához és kitartó munkásság azoknak fejlesztésében.

A Hajléktalanok Menhelyének története ily szerencsés kezdeményezés képet nyújtja, legszerényebb alapon, számba nem vehető csekély eszközökkel alapítván, úgyszólván önmagából fejlődve, éveken át nesztelen, alig észrevett tevékenység színhelye volt, míg végre az évek során át gyarapodott eredmények összege az általános elismerést vívta ki. Ezen percztől kezdve az egylet a kívánatos gyorsasággal növekedett és a tekintetes fővárosi tanács pártolása, úgymint a fővárosi közönség jótékonysági hajlama által felkarolva, első rangú humanitárius intézetté vált, fényes példájává a hatóság és a társadalom karöltött működésének."⁹

A kezdeti, kísérleti évek

*1876. január 27-én, egy hideg téli estén Feszty Adolf építész egy kisebb baráti társaság (egy „asztaltársaság”) körében kezdeményezi menhely létesítését a „Nyugot nagy városaiiban hajléktalanok számára létező” példák alapján. A berendezésre szükséges pénzt, 900 Ft-ot ott helyben összeadják, vagyis megelőlegezik. Úgy gondolják, hogy a működés költségeit majd a beszédett szerény hálódják fedezik. „Az ingyenesen nyújtott éjjeli szállás magasabb fokú jótéteménynek látszott ugyan, mindazonáltal hálópénzek beszédése hátróztatott el és pedig nemcsak a pénzügyi szükségre való tekintettel, hanem azon indokból is, hogy a szegényeket, nem pedig a munkakerülőket kell támogatni, néhány krajczárra rúgó hálópénz megszerzése által az éjjeli menhely könyörödományból méltányos áron vásárolt vizontszolgálattá vált. Ily módon a menhely a moralitást jobban szolgálta, mint határt és különbséget nem ismerő jószívűséggel.”*¹⁰

Az ötletet követő három hét múlva, 1876. február 19-én az Akácfa u. 24. sz. alatt meg is nyitják a menhelyet. Ez a felügyelő lakásából, két hálóteremből, összesen 23 ágygal, valamint egy mosdó- és öltözőhelyiségből áll. Az első menhely hamar szűknek bizonyul, de „egynéhány nemeslelkű emberbarát adakozásából” gyorsan összegyűlik annyi forrás (1621 Ft), hogy a következő télelőn egy nagyobb helyiségcsoportot lehessen kibérelni erre a célra (évi bére 600 Ft).

1876. november 1-jén a Stáhly u. 6. sz. alatt egy, már 45 ágyas menhelyet rendeznek be, bérelt helyiségben. Ha tüzetesen megvizsgáljuk a kezdeményezés első éveinek anyagi hátterét, akkor azt találjuk, hogy az első nagyobb adományokat igen szerény adakozás követi (1876: 1621 Ft, második év: 160 Ft, harmadik év: 286 Ft, negyedik év: 380 Ft), s bizony a Stáhly utcai menhely berendezésére-működtetésére kamatos hitelt is fel kell venni (megjegyzzük: erre lehetőség is van). Számításba véve a mérsékelt működtetési

9 Podmaniczky Frigyes-Neuschloss Ödön: A menhely története. In: Emlékirat a Hajléktalanok Menhelye c. egylet Alföldi-utcai menházának megnyitása alkalmából, Budapest, 1888., Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája.

10 Podmaniczky-Neuschloss: i. m.

Csak megjegyzzük, hogy a fizetendő hálódják itt valóban rendkívül alacsony, jelképes összeget tettek ki, s ennek fényében figyelemre méltó distinkció, hogy a nyújtott segítség ne „könyörödományként”, hanem vásárolt szolgáltatásként tűnjön föl.

költségeket, a hitelvisszafizetést és a befolyó szerény hálódjákat, ugyan igen alacsony szinten, de biztosítani tudják a folyamatos likviditást. A főváros is juttat eseti módon 100 Ft támogatást, ezzel együtt „éppen hogy” működik három éven keresztül ez a 45 férőhelyes intézmény. Tovább lépésre, bővítésre ilyen anyagi háttérrel gondolni sem lehet. Amint azt Köchlin Ödön, a Feszty-féle társaság éveken keresztül legaktívabb tagja (az Egylet első elnöke) vallja: „A menhely csak néhány évi sikeres működés és az erre való hivatkozás folytán leendett jogosítva az intézmény állandósítása érdekében a fővárosi közönség jótékonykodásához folyamodni.”

Házirend és szolgáltatások

„A látogatók szívesen alárendelték magukat a rend és tisztaság fenntartására hivatott szabályoknak, 8 krajczár lefizetése fejében tiszta törülköző kendőt, egy pár papucsot és egy jegyet kaptak, melynek száma azon rekesz számával egyezett meg, melyben kalap s lábbeli az éjjelen át őriztetett. A felvett egyén a fűtött s szellőztetett hálóterem egyikében egyszerű szalmazsák-, párna-, s terítővel felszerelt ágyat talált, mely felett alkalmazott polczon ruháit elhelyezhette. Utasították továbbá arra, hogy egy melegített vizet tartalmazó kádban lábát, a víz-vezetéki medenczében pedig arcát s kezét megmossa.”¹¹

Az intézményesülés, stabilizálódás, növekedés szakasza

Ez a négyéves kísérleti szakasz akkor zárul le, amikor Neményi Ambrus újságíró (néhány év múlva fővárosi képviselőként az első, igen magas színvonalú lakáskonceptió elkészítője) meglátogatja az addig a polgári közönség előtt lényegében ismeretlen menhelyet, „s néhányszor jelen volt a vendégek felvételekor, tanúja volt a felvett egyének hálás megelégedésének és a helyszűke miatt visszautasítottak fájdalmas felkiáltásainak. Ezen megindító jelek hatása alatt írt egy újságcikket, mely 1879. december 16-án zérus alatti 16 foknyi hidegnél a Pester Lloyd hasábjain jelent meg.”¹²

A cikk egy csapásra ismertté teszi a kezdeményezést, s hatására rövid időn belül igencsak tetemes summa gyűlik össze az adományokból: 7400 Ft, ami a Stáhly utcai 45 férőhelyes menhely közel hároméves működtetési költségének felel meg. De másféle felajánlás is érkezik: *Hatvani-Deutsch Bernát* ingyenesen átengedi egyik bérháza egy helyiségét, melyben a cikk megjelenését követő harmadik héten, 1880. január 7-én, a *Nádor u. 86. sz.* alatt megnyitnak egy 43 ágyas, egytermes fiók-menhelyet. Ez a menhely ugyan „kiszolgálja” ezt a telet, de még az év tavaszán be is zár. Viszont a megnövekedett anyagi bázis és közfigyelem talaján a korábbinál jelentősebb tervek születnek. Ehhez viszont már elkerülhetetlen az addigi tisztán „polgári kezdeményezés” formalizálása, egy új szervezet létrehozása.

1880-ban készíti el a „menhely bizottság” (vagyis az addigi kezdeménye-

11 Podmaniczky-Neuschloss: i. m.

12 Podmaniczky-Neuschloss: i. m.

zők és közbeni csatlakozók) a „Hajléktalanok Menhelye című Jótékony-Egylet” Alapszabályát (magyarul és németül: Statuten des Vereines Asyl für Obdachlose in Budapest), melyet december 9-én hagy jóvá a belügyminiszter, de az alakuló ülést csak 1881. december 11-én tartják.¹³ A választott forma tehát nem az, hogy valamelyik kezdeményező alapítványt tesz, hanem a mai egyesületnek megfelelő szervezet: nyilvánvalóan azért, mert így az adományozók köre jobban bővíthető, ők az adománnyal együtt tagságot nyerhetnek, ez hosszabb ideig folyamatosan „megtartja” az adományozókat a kezdeményezés mellett és – mint látni fogjuk – az alapítvány-tétellel is összekombinálható e forma.

Hajléktalanok Menhelye című Jótékony-Egylet Alapszabálya (részletek)

I. FEJEZET

Az egylet neve, székhelye és célja

*1. § Az egylet neve „Hajléktalanok menhelye”,
székhelye Budapest és célja:*

- a) menhelyek felállítása és fenntartása, hajléktalanok időleges elhelyezése, esetleg étkeztetése céljából Budapesten, továbbá*
- b) ily hajléktalanok részére lehetőleg kereset források nyitása.*

Az egylet vagyona

2. § Az egyleti célok valósítására szolgálnak:

- a) a hajléktalanok menhelyének alapítói által az egyletnek átengedett törzsvagyon és annak jövedelmei,*
- b) az egyleti tagok járuléka,*
- c) az alvóhelyek használatáért beszédendő illetékek, melyeknek nagyságát az igazgatóság határozza meg (mely azonban 12 krnál többet egy alvóhelyért ki ne tegyen),*
- d) adományok, hagyományok, alapítványok stb.,*
- e) hatósági engedéllyel történendő gyűjtések, továbbá hangversenyek, táncvigalmak s hasonló jövedelmei.*

Az egylet vagyona és jövedelmei csakis egyleti célokra fordíthatók és semmi szín alatt egyes egyleti tagok javára el nem használhatók. (...)

Az adományozók nevei az általuk alapított ágyakon lesznek kiüntetve.

Részletesen szabályozzák az egylet főbb szerveit (közgyűlés, igazgatóság, igazgató-választmány, ellenőrző felügyelő bizottság), ezek és a tagok jogait, az eljárások rendjét. Ezek közül kiemelném az igazgatóság hatáskörének szabályozását, mely szerint az igazgatóság dönt az ingatlanok adásvételéről, a

13 (Zárójelben: Hosszú történelmi szünet után, 110 év múlva, 1990 januárjában jött létre az első hajléktalanellátó civil szervezet, a Menhely Alapítvány. Először a Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság Helyzetjelentéseiben adtunk hírt az elődök kezdeményező készségéről.

bérelti, építési és hasonló szerződésekről, új „menhely-fiókok” felállításáról, bezárásáról, bővítéséről-csökkentéséről, jogi ügyek vezetéséről, teherrel járó adományok elfogadásáról, a menhely házirendjéről, annak módosításáról, a 300 Ft-nál nagyobb összegű kifizetésekről, a végrehajtó szervek és menhely-felügyelők megválasztásáról, a vagyonomérlegről, éves beszámolóiról, az alvóhelyekért beszedendő használati díjról, az alkalmazottakról és azok illetményéről. Az igazgatóságnak minden negyedévben egyszer üléseznie kell.

Az igazgatóság a maga kebeléből egy évre – az egylet végrehajtó szerveként – igazgató-választmányt állít fel, melynek egy elnöke, két alelnöke van, valamint a jegyző, a pénztárnok, a könyvvivő, a gondnok és a jogtanácsos a tagja. Az elnök feladatai közé tartozik, hogy *„szavazati egyenlőség esetén szavazatával dönt, az egyleti pecsét és bélyegző jó helyen tartásáról gondoskodik, nála van az egylet főpénztárának ellenzáró kulcsa, ügyel arra, hogy az igazgatóság által kellő pénztár-rovancsolások tartassanak, s minden hivatalos iratot, valamint minden fizetési utalványt is aláírásával ellát. (...)*

Menhely-felügyelők: Az igazgatóság az összes tagokból mindig egy évre, megfelelő menhely-felügyelőt választ. A nők számára szolgáló osztály részére nők választhatók felügyelőknek. A felügyelők kötelezettséget vállalnak, hogy bizonyos estéken a felvételi időben a menhely helyiségeiben jelen lesznek, hogy a fölvételre és a házirend betartására felügyeljenek, s netán felmerülő nehézségeket, vagy panaszokat lehetőleg rövid úton elintézzenek, vagy pedig, ha kell, azokról az igazgató választmányának azonnal jelentést tegyenek. (...)

Az összes egyleti közegek tisztségeiket díjtalanul teljesítik.”

Sikerül kialakítani a kor normáinak megfelelő „társadalmi” (mai szóval civil) szervezeti formát. Ezek után az egylet közgyűlésének választott igazgatósága felügyeli a befolyt jelentős összegek kezelését, s nekikezdehet a bevált tevékenységek nagyobb léptékű megvalósításának.

A következő év azzal telik, hogy megpróbálnak a fővárostól egy megfelelő telket ingyen megkapni, melyre az adományokból most már egy nagyobb menhelyt építhetnének. (Közben a tavasszal bezárt Nádor utcai, Hatvani-Deutsch-féle épületben 1881 telén ismét megnyitnak egy 34 férőhelyes fiók-menhelyet, s az egyleti pénzvagyon is szépen gyarapodik az adományokból, tagsági díjakból, ezek kamataiból.)

1882-ben, az addigi kezdeményezést elismerve a főváros a *Rottenbiller u. 16–18. sz.* alatti telket ingyen az egyesület rendelkezésére bocsátja menhely építése céljából¹⁴. Az egylet egyik alapítója, *Fesztly Adolf* ingyen elkészíti a tervrajzokat. Már több mint 15 ezer forint van az egylet számláján, de még majdnem ugyanennyi összeg kellene a tervek megvalósításához. Ezért 10 ezer forint jelzálogkölcsönt vesznek fel a majdani épületre.

1883. november 1-jén adják át az új, 130 férőhelyes „menházat”, mely *„célzszerű beosztásánál fogva minden méltányos követelménynek megfelelt”*.

Az új, erre a funkcióra tervezett, épített (s immár nem bérelt) menhely azonban a megnyitásától kezdve szűknek bizonyul. Ugyanakkor a csendesebb kísérleti szakaszban összeszokott üzemeltetők (a menhely-felügyelőktől az

¹⁴ Ekkor kezd beépülni ez az akkori viszonyok között külvárosi terület. Áll már a közelben a Szegényház téren az Erzsébet Szegényház (ma kórház), az Országos Kiseddóvó Képezde, az izraelita Siket-némák Intézete (ma Gyógypedagógiai Főiskola), az Erzsébet Leány Árvaház.

alapító(k)ig) gördülékenyen képesek működtetni nemcsak a „menházat”, hanem a létrehozott szervezetet is. Adakozó „tagokat” toboroznak, a sajtóban gyűjtéseket hirdetnek, s elnyerik most már a fővárosi önkormányzat folyamatos bizalmát is (mely az ingyen telekjuttatáson túl „rendes évi segélyt” is nyújt az egyletnek). Itt csak utalásszerűen tudjuk megemlíteni, hogy ekkor (1883-ban) teszi le a döntéshozók asztalára Neményi Ambrus, immár fővárosi képviselő, az egylet egyik alapítója, igazgatóságának tagja a város első lakáskonceptióját, melyben – egyebek között és kiegészítő intézményként – részletesen taglalja a hajléktalanok ellátására szolgáló menhelyek szükségességét, szabályozási, működési módját. Az más lapra tartozik, hogy e Neményi-féle lakáspolitikai tervetből semmi sem lett. Csupán azt a hasznot hozta, hogy a fővárosi döntéshozók egyetértettek abban, hogy ilyen menhelyekre valóban szükség van. Ezt fejezik ki a továbbiakban a „rendes évi segélyek” folyósításával. A mai hazai viszonyok felől visszatekintve elgondolkodtató, hogy a városi polgárság milyen jelentős (mondhatni prominens) szereplői vállalnak gyakorlatilag is aktív részt ennek a hajléktalanokkal foglalkozó szerveződésnek a munkájában, s nyilvánvaló, hogy befolyásuknak is köszönhető a közhatalommal kialakuló partneri jó viszony.

Az 1880-as években az igazgatóságban ott találjuk a városépítés és a kialakuló kapitalizmus olyan kiemelkedő alakjait, mint például *Hüttl Tivadar* gazdag porcelánkereskedőt, *Neuschloss Ödön* faárugyárost, *Feszty Adolf* és *Quittner Zsigmond* építész-vállalkozót, *Gundel János* vendéglőst, *Fuchs Gusztáv* dohánygyárost, *Rózsavölgyi Manó* zene- és könyvkereskedőt, *Neményi Ambrus* újságíró. Az igazgatóság elnöke pedig ezekben az években *Podmaniczky Frigyes báró*, aki 1861–1905 között országgyűlési képviselő, 1873–1905 között a Fővárosi Közmunka Tanács elnöke, az MTA tagja, 1875–1885 között a Nemzeti Színház és az Operaház intendánsa.

A gondos gazdálkodás egyébként ebben az időben azt jelenti, hogy az egylet tőkét kamatokkal gyarapítják, ahhoz lehetőleg nem nyúlnak, s az adományokból, hálódíjakból fedezik a folyó kiadásokat, sőt az „amortizációt” is: „*a megmaradt 990 frt 33 kr összegű kezelési felesleg a berendezés koptatása által szükségessé vált leírásokra használtatott*”¹⁵.

Néhány év alatt azonban a város gyors fejlődése már elérte a menhely környékét és „*a Rottenbiller-utca rohamos fejlődése folytán több oldalról kívánatosnak jeleztetett a menhelynek kevésbé népes helyre való áttétele*”¹⁶. Az egylet vezetői nem ragaszkodnak az alig néhány éve létesített intézményhez, „*azon esetre, ha egy nagyobb telep átengedése és építési költségeink megtérítése által nagyobb és alkalmasabb menhely létesítésére képesítenénk,*

15 A Hajléktalanok Menhelye Egylet igazgatóságának számadó jelentései a közgyűléshez. Az 1885. évről.

16 1881-ben a Rottenbiller utcában még csak 23 épületet találunk, összesen 1030 lakóval, 1891-ben már 48 épület áll itt, 2857 lakóval. (Lásd Thirring Gusztáv: Budapest Fővárosa az 1901-ik évben, Budapest, 1904, Grill Károly Udvari Könyvkereskedése.)

résziünkről ezen terv valóításához hozzájárulni kívánnánk.”¹⁷ Az egyleti hozzájárulás érdekében egy jelentős, 20 000 Ft-os újabb kölcsön felvételét is lehetségesnek látják. A főváros készséget is mutat a kialakult, a közérdeket szolgáló jó együttműködés továbbfejlesztésére, s úgy dönt, „*hogy az egyletnek két, az Alföldi utcában fekvő telket díjtalanul bocsát a rendelkezésére, oly feltétel mellett, hogy ezen 380 ágy befogadására alkalmas menhelyet építtessen és saját költségén gondoskodjék annak felszereléséről és üzemben tartásáról*”. Ugyanakkor a végzett tevékenység „*kiemelt közhasznúságát*” elismeri azzal is – s ez ritka abban az időben –, hogy „*az egylet részére 34 évre évi 5000 frnyi segélyt szavazott meg*”¹⁸. Természetesen ez a döntés több szempontból is igen fontos. Egyrészt azt tükrözi, hogy a főváros – hosszú évek vitái, küzdelmei után – elfogadja, hogy a közhatalomnak is forrásokat kell szánnia a lakásproblémák oldására (de a menhelyeknél tovább még hosszú ideig nem jut), ugyanakkor ezt nem közvetlenül, hanem a „*társadalmi segítség*” intézményein keresztül gyakorolja. Másrészt ezzel nyilvánvalóan csökken az egylet függetlensége, bár céljai hosszú távon is egybeesnek a támogatást nyújtók céljaival. Gyakorlati oldalról pedig az évi 5000 Ft támogatás az addigi évenkénti adományok összegének nagyságrendjével egyenértékű, viszont jó előre garantáltan kalkulálható, ami az akkori viszonyok között rögtön azt is jelenti, hogy banki hiteleket vehet fel az egylet.

Ágyalapítványok

Az adományozók nevét egy-egy ágyon tüntetik fel. Az 1880-as években 50 forint hozzájárulás jelent egy-egy ágyalapítványt. Az 50 vagy 100 forintos adományozók (ez az általános) között található például a:

Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank, Pesti Victória Gőzmalom, Budapesti Pincéregylet, Budapesti Korcsmárosok és Vendégfogadósok Társulata, Budapesti Kávéssegédek Segélyző Egylet, Budapesti Kávésok Társulata, Régi Hívek Szabadkőműves Páholya

Dreher Antal, Dessewffy Aurél gr., Gorove László, Goldberger Sámuel, Gschwindt Mihály, Gundel János, Haggemacher Károly, Károlyi Gyula gr., Mechwart Endre, Podmaniczky Frigyes báró, Pollák Jakab, Wahrmann Mór, Zichy János gr.

Valójában éppen erről van szó magánál a döntésnél is. Vagyis arról, hogy az újabb ingyen telken csak úgy tudná elkezdni az építkezést az egylet, ha meglévő saját forrásait hitelekkel kiegészíti. Ehhez, illetve ennek majdani törlesztéséhez viszont garantált forrásra van szükség. Erre szolgál a fővárosi 34 évi segély. (Egy szociális „projekt” pénzügyi kontstrukciójáról van szó.) Hogy ne legyen olyan egyszerű, a konstrukció még tovább is bonyolódik azzal, hogy mégsem sikerül banki építési kölcsönhöz jutni, úgyhogy a fővá-

17 A Hajléktalanok Menhelye Egylet igazgatóságának számadó jelentései a közgyűléshez. Az 1885. évről.

18 Podmaniczky–Neuschloss: i. m.

ros pótlólagos döntése értelmében a fővárosi nyugdíjalap nyújt 76 200 Ft hitelt 33 évi visszafizetéssel, melyet az évi 5000 Ft-os támogatásból kell törleszteni. Ráadásul az ebből felépített Alföldi utcai épület a főváros tulajdona marad, akárcsak az ingyen „adott” telek. Hogy akkor mindezt miért nem csinálja maga a város? Mert úgy gondolják, hogy ez nem városi feladat, a lebonyolítás, beruházás sem, a működtetés pedig végképp nem.

1888 novemberére az Alföldi u. 6–8. sz. alatti 380 ágyas menhely elkészül,¹⁹ s Podmaniczky báró ünnepi szavaival megnyitják:

„Ezen ház, Tisztelt Gyülekezet, azoknak van szentelve, kiktől a sors ez emberi boldogságot is megtagadta, hivatva van menedéket nyújtani azoknak, kiknek nagy városunkban nincs hajlékuk, nincs saját ágyuk, asztaluk. Találjanak emez ügyefogyottak, kiket a balsors vagy saját hibájuk minden más segédforrástól megfosztott, hajlékot, a hol megdermedt tagjaikat melengethetik, emberi nyughelyet, melyen éjjel megpihenhetnek. Erősítse őket egy szerény tál étel, mindennapi súlyos és többnyire örömtelen munkájuk után. E barátságos helyiség, hol emberséges, szíves bánásmódban részesülnek, nyújtsanak nekik menedéket ama bajok, kísértések és veszélyek ellen, melyek a hajléktalant környezik.”²⁰

Az ezt követő évtizedben lényegében ugyanilyen városi-egyleti közös konstrukcióban épül „menház” 1892 decemberében a II. Szegényház utcában („a Szent János kórház mellett”, 144 férfi, 41 női férőhellyel, melegezőszobával, népkonyhával), és 1894-ben a VI. Külső Váci út–Angyalföldi utcában („a régi vám előtt”, 361 férfi, 41 női férőhellyel, melegezővel, népkonyhával). Az egylet által működtetett négy menházban az 1890-es években összesen mintegy ezer ágyon tudják fogadni éjjelenként a hajléktalanokat. Ebből 100–120 ágyon nők alhatnak, de befogadják a velük együtt érkező gyerekeket is, bár ez utóbbit korlátozással: egészségügyi okokból egy felnőtt legfeljebb egy gyermeket vihet be.

Ebben a szakaszban már nem tudják nélkülözni a város folyamatos támogatását, segítségét: *„Csak a mennyiben azokra ezentúl is számíthatunk, lehet reményünk egyleti működésünk eredményes terjesztésére.”²¹* Egy ekkora hálózat üzemeltetése természetesen igen feszes gazdálkodást igényel. Ezen belül a városi támogatásnak, adományoknak, tagdíjaknak, kamatoknak a „fejlesztési, beruházási” kiadásokra, törlesztésekre kell fordítódniuk, míg a folyó működési bevételeknek fedezniük kell a folyó működési kiadásokat. A kiadások 14–14 százaléka közvetlen bér és étellemezés, 34 százaléka kezelési költség, 29 százaléka karbantartás és 9 százalék marad a berendezések cseréjére, pótlására. Ez egészében éves szinten közel 19 ezer forintot tesz ki, s ezt kell fedeznie a folyó működési bevételeknek, amelyek lényegében a hálódíjak.

A hálódíjakat nem lehet emelni, sőt a közvélemény nyomására még csökkentik is: ez éveken keresztül 6 krajcár éjszakánként (bár az Alapszabály 12

19 1997-ben, a részleges felújítást követően ugyanebben az épületben rendezték be, éles lakossági tiltakozások közepette a főváros legutóbb létesült hajléktalan szállóját.

20 Podmaniczky–Neuschloss: i. m.

21 A Hajléktalanok Menhelye Egylet igazgatóságának számadó jelentései a közgyűléshez. Az 1885. évről.

krajcárban maximálta ezt az összeget). Ezért nagyon fontos anyagi szempontból, hogy a férőhelyek mindegyike, minden éjszaka el legyen foglalva. Az ún. „telítettségre” igen érzékeny a szervezet. Például az 1898-as éves jelentésben szóvá tett, elriasztó rendőri razziákra vezetnek vissza, hogy két év alatt a „forgalom” 15 százalékkal visszaesett, ami komoly bevételkiesést okoz az egyletnek. Magam az okokat máshol keresném, de erről kicsit később.

Vendégeket zavaró rendőri razziák

„Nagy sajnálatunkra jelentenünk kell, hogy a székesfővárosi állami rendőrség által menhelyeink körül ismételten megejtett razziák nagy mérvben elriasztották az azokban hajlékot keresőket. Úgy a saját, mint a fővárosi sajtó egyhangú felszólalása ezen – tisztességes vendégeinket is érzékenyen sújtó – eljárás ellen eredménytelen maradván, annak konstatálására szorítókozunk, hogy menházaink látogatása ... csökkent ... minek következtében üzemi bevételeinkben is ... kárt szenvedtünk.”²²

Mindemelett fenntartják azon szolgáltatásaikat, hogy téli időszakban egy-egy adag levest és kenyeret is osztanak (adományokból) a „vendégeknek” (ahogyan ők fogalmazzák), karácsony éjjelén nem szednek hálódíjat, s rendkívüli esetben (5%), alkalmanként ingyenesen lehet aludni egy éjszakára.

Közben gondot fordítanak az épületek folyamatos jó karban tartására, 1889-ben minden menházat kitataroznak, kimeszelnek, ezt a hatóságok folyamatosan és szigorúan ellenőrzik is. *„Menházaink állapota a székesfővárosi tiszti orvosok részéről gyakran felülvizsgáltatott és kifogástalannak találtatott.”*

Az együttműködés újabb formája: Az első fővárosi lakásügyi kísérlet, a Kén utcai minta munkáslakások

Miközben a Menhely Egylet a fővárossal karöltve építi ki menház-hálózatát, aközben ezzel párhuzamosan nem csitulnak azok a „tűzoltó megoldást” kereső viták, melyek már az 1860-as, 70-es évek fordulóján a barakképítés körül föllángoltak. Az 1885-ös országos kiállításkor a városba özönlő tömeg számára bizony „könnyűszerkezetes épületeket”, ideiglenes barakkokat emelnek, s ennek példáját, mint a hajléktalanok elhelyezésére is gyors és olcsó megoldási módot nyújtó lehetőséget folyamatosan napirenden tartják. Az 1886-os és az 1892-es kolerajárvány hatására 4-4 szükségbarakkot építenek, összesen 1462 férőhellyel. Ekkor készül Gerlóczy Károly vezetésével az 1892. évi Járványügyi Bizottság igen részletes jelentése, majd ennek folyamánaként a Gerlóczy Károly alpolgármester nevével fémjelzett újabb, nagyívű fővárosi lakáspolitikai koncepció. Ebből megint csak alig-alig valósul meg valami, illetve annyi mégis, hogy 1894-ben 5 telepen újabb 16 barakk-

22 Podmaniczky-Neuschloss: i. m.

épületet emel a város.²³ Mint korábban hivatkoztam rá, magam ezen szükségbarakkok üzembe állításában keresném azon okokat, amiért ezekben az években a 100 százalékos telítettség alá csökken a Menhely Egylet meglévő menházainak igénybevétele.

A Gerlóczy-féle (akárcsak a tíz évvel korábbi Neményi-féle) lakáspolitikai javaslatokat és körülményeit itt most még röviden sem tudjuk ismertetni, jelen témánk szempontjából talán csak azt érdemes kiemelni, hogy a város döntéshozó testületeiben ekkorra megérlelődött, aktív beavatkozást (feladatellátást) sürgető lakáspolitikai szándékkal a központi kormányzat nem ért egyet, másfelől viszont a szabad piac szereplői sem jeleskednek abban, hogy – akár esetleges közhatalmi adókedvezményekkel ösztönözve – az alacsony keresetű munkásoknak lakást építsenek (az erre irányuló fővárosi pályázat is érdektelenségbe fullad). Így a város a lakáshelyzet kétségtelen feszültségeivel „magára maradvá” próbál meg kitérési pontokat keresni.

Ebben a helyzetben áll össze az az elgondolás, hogy a Menhely Egylettel addig bevált menház-építési, -fenntartási konstrukciót adaptálják a lakásépítés-fenntartás területére is, s ez talán reményt nyújthat arra, hogy más, piaci szereplők is belátják: lehetséges olcsó és megfelelő lakásokat építeni alacsony keresetű munkásaik elhelyezésére úgy, hogy az a fenntartással együtt ne legyen ráfizetéses. A korabeli elgondolás szerint tehát a közhatalomnak csak időlegesen kell, és akkor is csak közvetett módon beavatkoznia a lakáspiaci folyamatokba, utána a piac biztosíthatja – persze kedvezményekkel – a megoldást. Amint azt az 1896-os tanácsulésen kimondják:

„Beállott annak a szükségessége, miszerint a munkásházak létesítésének ügyét a főváros maga vegye a kezébe, s így munkásházakat maga a hatóság létesítsen. Mielőtt azonban ebben az irányban a vonatkozó intézkedései megtétnének, figyelemmel arra, hogy a Hajléktalanok Menhelye Egyesület menhelyeknek hatósági támogatás melletti létesítése és kezelése máris igen nagy tevékenységet és buzgalmat fejtett ki – tárgyalásokat folytatott az egyesülettel, minta-munkásház létesítése iránt, s e célra használat végett ingyenesen felajánlotta a IX. kerület Soroksári út és Kén utca sarkán fekvő telkét. E minta-munkásház létesítésével a főváros példát kíván adni a magánépítkezésnek, s azt hasonló házak felépítésére akarja buzdítani.”²⁴

Ezt követően a telket építésre átadják a Menhely Egyletnek, megállapodnak az építési tervekben, meghatározzák, hogy négy egyemeletes épületben 24–24 munkáslakás (szoba-konyha) épüljön. A lakások 36 m²-esek, két-két lakáshoz tartozik egy WC a folyosó végén, valamint épületenként két közös mosókonyha és egy mángorló helyiség. Az építés forrását a főváros biztosítja, a telek és az épület megmarad a város tulajdonában (és az Egylet örökös használatában), az Egylet pedig lebonyolítja az építkezést és folyamatosan ellátja a kezelést, fenntartást teendőit. Minderről természetesen igen részletes szerződésben állapodnak meg a felek, mely rendelkezik arról is, hogy a ke-

23 A Központi Járványbizottság jelentése az 1892-ik évi koleráról, Budapest, 1893, Pesti Könyvnyomda Rt., illetve Gerlóczy Károly koncepciója: Előterjesztés a Budapesti Lakásviszonyok rendezése tárgyában. A Lakásügyi Bizottság megbízásából, Budapest, 1893.

24 A budapesti munkáslakások kérdéséhez, Budapest, 1897, Hajléktalanok Menhelye Egylet, Pollak M. Miksa és társa Könyvnyomdájából.

zelési költségek levonása után a lakbérbevétel fennmaradó részét az Egyletnek be kell fizetnie a fővárosnak (hogy az így törleszthesse a beruházáskori ráfordításait).²⁵

Mint annyi más, későbbi „szociális lakásépítési kísérlet” esetében, most is az történik, hogy a beruházást követően kialakítandó lakbért bizony nem sikerül olyan alacsonyra nyomni, ahogyan azt előre eltervezték (pedig az Egylet olcsóbban építi meg a házakat a megadott keretösszegnél). Eredetileg heti 2 koronás lakbért terveznek (s ha a város nem ragaszkodik a jövedelmező megtérüléshez, ez még alacsonyabb is lehetne), végül heti 3 korona 76 filléres lakbért állapítanak meg, ami 195 koronás évi bérnek felel meg, s ez bizony a szoba-konyhás lakások piaci bérének legfelső sávjába esik (az összeg a munkások átlagkeresetének 40 százalékát teszi ki). Viszont az is igaz, hogy ezt a lakbért a fenntartók rögzítik, s miközben a piaci lakberek folyamatosan emelkednek, néhány év múlva ezek a lakberek relatíve alacsonyaknak számítanak majd. A kezdeti relatíve magas lakberek, valamint az, hogy „a munkáscsaládok eleinte idegenkedtek a házirend követelte fegyelemtől” azt eredményezik, hogy néhány lakás egy ideig még üresen áll, illetve nagy a ki-beköltözés. De ezeken a kezdeti nehézségeken hamar túl esnek. Ugyanakkor igen-igen takarékos üzemeltetésről lehet csak szó, amit az is kikényszerít, hogy az első évi 7 ezer forintos bérbevételből 6200 forintot be kell fizetni a főváros kasszájába a beruházás törlesztéseként, a megmaradó 800 forintból kell biztosítani az egész évi fenntartást (ebből 550 Ft a bérek költsége).

A szorgos hétköznapiok, majd a lassú hanyatlás évei

„Egyletünk életében semmi nevezetesebb új mozzanat nem merült fel, menhelyeink csendben, de állandóan tovább szolgálták a fővárosunk legszegényebb rétegeinek ügyét. (...) Kiváló külföldi emberbarátok, meglátogatván menhelyeinket, azokról legmelegebb elismeréssel nyilatkoztak.”²⁶ A századforduló elkövetkező éveiben, a már húsz éve működő Menhely Egylet nem gyarapodik további intézményekkel, viszont szolidan és stabilan üzemelteti a Kén utcai munkáslakás telepet és – az egyedülálló hajléktalanok szolgálatában – négy meglévő menházát, közel ezer ágygal.

Időközben lazítanak az elhelyezésen, csökkentik az ágyszámot, növelik a kiszolgáló helyiségek és személyzet számát. „Az ágyak számának apasztása és a levegőtér elrendelt szaporítása céljából a hálóvendégek számát le kellett szállítanunk, minek következtében az intézet bevételei csökkentek” – írják az 1907-es tífusjárvány után, amikor is a közegészségügyi hatóságok megszigorított intézkedéseket hoztak. „Az idén felmerült kiadási többlet egy része ezután is állandóan fogja költségvetésünket terhelni, mert meggyőződésünk az, hogy a meglévő helyiségeinkben az ágyak számát szaporítani nem szabad,

²⁵ Uo.

²⁶ A Hajléktalanok Menhelye Egylet igazgatóságának számadó jelentései a közgyűléshez. Az 1899. évről.

ellenben a tisztogató személyzetet szaporítani és a tisztogatásokat sűrűbben alkalmazni kénytelenek leszünk.”²⁷

Természetbeni adományok 1885–87-ben:

<i>Neuschloss Ö.</i>	<i>két kocsi tüzifa</i>
<i>Leipziger V.</i>	<i>50 mázsa kőszén</i>
<i>Gőzmalmok</i>	<i>11 zsák liszt</i>
<i>Ehrlich G.</i>	<i>100 db törülköző</i>
<i>Weiss M.</i>	<i>4000 adag leveskivonat</i>
<i>Wolfner Gy.</i>	<i>50 db népkönyha-utalvány</i>
(...)	

1886-ban a Rottenbiller utcai menhelyre Pasteur-féle vízsűrítőt szereznek be kedvezményes áron, a jobb ivóvíz érdekében, valamint az udvaron ideiglenes színt állítanak fel, hogy „a felvételükre várakozók eső és szél ellen megóvassanak”.

1889-ben Baross Gábor miniszter engedélyt ad az Alföldi utcai menhely telefon-díjsszabásának felére csökkentésére.

1889-ben a fővárosi rendőrkapitány engedélyezi a költséges bejelentési eljárás egyszerűsítését, valamint megszünteti az alkalmatlan „éjjeli visitatiokat”, egyben szükség esetén embert biztosít a rend fenntartásához.

1900-ban Szegeden hasonló egyletet hoznak létre, „útbaigazításért” a Menhely Egylet tanácsait kérik.

1902-ben az Angyalföldi utcai melegedőszobát átengedik a szomszédos iskolának napközi otthon céljára.

1905-től ingyen hálójegyet adnak a kerületi előljáráóságoknak (közjótékonyági egyesületeiknek) és a Szegényház utcai menhely egy hálótermét átengedik a II. ker. közjótékonyági egyesületnek női foglalkoztató céljából.

Stabil, hosszú évtizedekig egyazon intézményekben dolgozó személyzet végzi a mindennapi megfeszített munkát, az egylet szervezetét fenntartó személyzet is állandónak tekinthető. Az alapítók, tisztségviselők közül fokozatosan elhalnak a „nagy alapítók”, de ha nem a kezdeti lendülettel, mégis változatlanul érkeznek adományok, létesülnek ágyalapítványok, sajtó útján megrendezik a gyűjtéseket, beszedik a díjakat, s megkapják a városi szubvenciót. Ha egy-egy régi támogató, alapító meghal, hagyatékában mindig jut ennek az Egyletnek is, több másik mellett, melyeknek esetleg szintén elindítói voltak e század végi, budapesti polgárok.²⁸

Közben azonban igencsak változnak az idők, a város kiépült, a gyorsan növekvő város társadalmában új és tömeges feszültségek támadnak, ezek a századelő gazdasági válsággal terhes éveiben részben a felszínre is törnek, megrettentve a polgárság többi tagját. Ezzel együtt változnak az ideológiák,

27 A Hajléktalanok Menhelye Egylet igazgatóságának számadó jelentései a közgyűléshez. Az 1908. évről.

28 A szervezet „életciklusainak” ökonómiájához hozzátartozik, ahogy az alapítók életükben folyamatosan támogatják az egyletet, majd haláluk után e támogatások helyére a hagyatékozott nagyobb összegek kamatai lépnek.

eszmék, gondolatok is, s ezek egy részében – a lakásügy terén is – kevésbé fontos szerep jut a „társadalmi önségélynek”, előtérbe kerül a közhatalom piackorrekciós, aktív intervenciós szerepének hangsúlyozása. („Általában feltűnő, hogy menhelyeink egyre kevésbé szerepelnek azon humanitárius jóléti intézmények sorában, amelyeknek a divat forgandósága szerint adományokat juttatnak jótékony polgártársaink.”)²⁹

Jól tükrözik e megváltozott gondolkodási, viszonyulási módot Ferenczi Imre 1906-ban papírra vetett sorai (ekkor ő a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara fogalmazója, néhány év múlva Bárczy István polgármester mellett tanácsnokként az új, sikeres fővárosi lakáspolitiká megfogalmazója, annak aktív kialakítója): „Jóllehet, a fővárost a magánkezdeményezés teljes hiánya rég arra utalta volna, hogy maga bocsátkozzék a külföldi példák szerint minden rizikó nélküli nagyobb szerű kislakásépítkezésbe: összesen csak négy, egyenkint 24 lakást tartalmazó egyemeletes munkásházat épített (...)

Razziák más szemmel

„Államrendőrségünk az év vége felé sokkal szigorúbban és sűrűbben végzett razziákat, mint más években. Székesfővárosunk közbiztonságának az érdekében végeztenek az ily razziák s az ezekkel kapcsolatos eltolonczolások, s így – bár mindez bevételeink megcsappanásával is jár – megnyugvással kell fogadnunk e policiális tevékenységet, annál is inkább, mert hiszen a mi céljaink egyike is a közbiztonságra veszedelmes szociális jelenségek enyhítése. Csak az szorulna újabb megfontolásra, hogy csakugyan elkerülhetetlenül szükségesek-e a tömeges kiutasítások és eltolonczolások, amikor minden hajléktalan ügyis hajlékot talál menhelyeinken, s így az éj folyamán a közbiztonságra nézve veszélytelenné van téve.”³⁰
báró Csetei Herczog Péter és Vágó József

Ha valaki azt akarja tanulmányozni, milyenek nem szabad egy városi minta-munkásháztelepnek lennie, annak melegen ajánlható, hogy keresse fel a fővárosnak egyenesen az ún. „bűzös gyárnegyed” közvetlen közelében épített munkásházait. A külsőleg nem éppen csín és célszerűség nélkül épült pavillonszerű épületek belsejében itt-ott mintaszerű zsúfoltságot, példás piszkosságot fog találni. Az árnyékszékek száma és elmaradott szerkezete, a rongálmányok javításának elmulasztása hamar rá fogja vezetni a bajok okára is. A város már eleve kelletlenül építette és a legridegebb üzleti szempontból kezeli e telepet. Egyszerűen átadta a kezelését a fent nevezett magán-egyesületnek, amelytől megkívánja a 4–4,5 százalékos hozadéknak évenkénti pontos beszolgáltatását, egyébként pedig nem törődik a létezésével. Az egyesület emberszerető tisztviselői a legjobb törekvésektől áthatva kezelik a telepet, de

²⁹ A Hajléktalanok Menhelye Egylet igazgatóságának számadó jelentései a közgyűléshez. Az 1910. évről.

³⁰ A Hajléktalanok Menhelye Egylet igazgatóságának számadó jelentései a közgyűléshez. Az 1906. évről.

áldozatokat maguk nem hozhatnak. Egyébként pedig kezüket a város pénzügyi érdekei kötik. Így aztán a meglehetősen nagy telepet (96 lakás ellenőrzése, a bérek beszedése, a nagy folyosók, udvar, árnyékszékek tisztogatása stb.) egy tisztességes asszony nagy ügybuzgalommal kezeli, akit a nagy és természetesen mégsem sikeres munka már aránylag fiatal korban valósággal megtört. Ez a felügyelő (a férje gyári munkás) máig sem tudott a várostól kétszobás lakást kapni, így tehát még a saját egyetlen szobáját sem tudja kellően tisztán tartani, mert a lakók hetibér fizetése stb. alkalmával unosuntalan beszennyezik. Segéd-cselédjét pedig a város a szegény lakókkal fizeteti meg. Mindamellett boldogok a munkások, akik a viszonylag olcsó lakásokhoz jutnak és soha nem kell attól tartani, hogy egy megürült lakásra két-három jelentkező ne akadjon.”³¹

E sorokat Ferenczi 1906-ban írja, akinek a nevéhez köthetjük a város első modern, immár „saját rezsimben” létrehozott és működtetett, jelentős hajléktalanellátó intézményét, az Aréna (ma Dózsa György) úton 1911-ben felépült Népszállót. Ez a több mint 400 hajlék nélküli ember befogadására alkalmas intézmény annak a Bárczy-programnak a keretében létesül, amelynek során immár „saját kézbe veszi” a város a lakásügyi kérdések megoldását, maga épít, tart fenn kislakásokat, szükséglakásokat és létesítene több népszállót is (ha lenne rá pénze, és ha teljesülnének azok az előzetes kalkulációk, amelyek persze rendre nem teljesülnek).³²

A Menhely Egylet 1912. évről szóló igazgatósági számadása a legelső helyen foglalkozik azzal a problémával, melyet a fővárosi Népszálló megnyitása jelent az Egylet számára (az új intézményt a Váci úti/Angyalföldi utcai menház szomszédságában fekvő telken építik fel, olyan, mint egy tengerjáró egy bárka mellett):

„Egyesületünk múlt évről szóló beszámolójában az a figyelemre méltó tény érdemel mindenekelőtt megemlítést, hogy menházaink legnagyobbikában, a 304 ágygyal felszerelt VI. kerületi Váci-úti menhelyházban a látogatottság lényegesen megcsappant. (...) Ha ennek a sajátságos jelenségnek az okát kutatjuk, lehetetlen meg nem állapítanunk, hogy az valószínűleg a múlt év elején a menházunk szomszédságában megnyílt Népszálló és Népház nagyobb vonzóerejében található fel. Nincs okunk ezen fennakadni, vagy sajnálkozni: ellenkezőleg, csak örülhetünk, hogy a valamivel is jobb helyzetben lévő hajléktalanok számára a székesfővárosi haladott szociálpolitika a higiéne legmodernebb követelményeinek megfelelő intézményeket teremtett. Ezáltal a mi menházaink még közelebb hoztak valódi rendeltetésükhöz: a szegények közt is a legelhagyatottabbaknak menedékkül szolgálni a kemény tél, a hajléktalanság viszontagságai, az elhagyott éjszakák kísértései s a rendőrség kényszerű razziai ellen...”

Majd az éves jelentés összeállítói ezzel zárják beszámolójukat:

„Összes menházainkban a múlt év folyamán is állandó hatósági ellenőrzés folyt a kerületi közegészségügyi hatóságok részéről s meglelégedéssel álla-

31 Ferenczi Imre: A munkáslakás-kérdés. Különös tekintettel Budapestre. Budapest, 1906, Kilián Frigyes m. kir. Egyetemi Könyvkereskedő.

32 Erről lásd részletesebben Győri Péter: Olvasókönyv a szegényügy – hajléktalanügy – lakásügy fővárosi történetéről. Megjelenés alatt.

píthatjuk meg, hogy ez a felügyelet egyetlen alkalommal sem talált panaszra vagy beavatkozásra okot. Megemlíjtük még azt is, hogy menházainkat tanulmányi célokból is több ízben látogatták meg tanférfiak, szociálpolitikai kutatók s hírlapírók, akik mindenkor elismeréssel adóznak működésünknek. Egyes emberbaráti látogatóink ugyan azzal a benyomással távoztak, hogy berendezéseink, különösen a modernebb higiéné szempontjából több tekintetben fejlesztést érdemelnének, de mi abban a tudatban várunk egyelőre még e reformokkal, hogy a tömeges hajléktalanság higiénikus, de olcsó elszállásolásának problémáját a szaktudománynak még csak a jövőben kell megoldania.”³³

Miközben az Egylet dolgozói, vezetői méltán büszkék a szakmai eredményekre, aközben nem lehet nem észrevennünk, hogy a kor elvárásaihoz képest is, és a fővárosi hajléktalan- és lakásügyi ellátásban betöltött szerepükben is „hátrébb sorolódtak”, s ezzel párhuzamosan csak a nagyon odafigyelő gazdálkodás, üzemvitel tudja egyensúlyban tartani a bevételeket és kiadásokat is: „az eredményt kizárólag annak a puritán, önzetlen és önfeláldozó takarékoságnak és gondosságnak köszönhetjük, amely (...) tagtársaink évtizedes erénye. Tisztában vagyunk vele, hogy sem városi kezelésben, sem mások kezében a menházi üzem ilyen gazdaságos többé nem lehet...”³⁴

A közhatalom felelősségének és aktív részvállalásának előtérbe kerülése – mai megítélésük szerint – a társadalom adakozó kedvét csökkenti, ezzel magát az egyletet is még inkább a közhatalmi segítségre utalja. „És bár minden lehető elkövettünk, hogy a jószívű emberbarátok figyelmét intézményeinkre irányítsuk, magunknak is be kell látnunk, hogy nagyobb eredményeket e téren alig remélhetünk, mert a közönség mai szociális felfogása a miénkhez hasonló intézmények támogatását már nem többé a társadalmi vagy magán-jótekonyság, hanem főleg a hatósági jellegű jótekonyság körébe utalja. Ez a körülmény aztán másfelől arra késztet, hogy erősen igénybe vett s a jövőben tán még erősebben igénybe veendő anyagi erőink pótlását, az ily ügyek iránt mindenkor kiváló érzéket tanúsított székesfővárosi hatóságtól igyekezzünk kieszközölni.”³⁵

Az államosodás mellett az igazi „kihívást” azonban az első világháború kítörése jelenti. Rögtön a háború kezdetekor, 1914 nyarán hadikórház céljára (a Szent János kórház részeként) átadják a kormánynak a budai, Szegényház (ekkor Menház) utcai szállást, melyet így gyakorlatilag a Vöröskereszt Egylet vesz kezelésbe (ennek II. kerületi vezetője a Menhely Egyletnek is igazgatóági tagja, ugyanő viszi tovább az egység irányítását). A szokásos gyűjtési akciókat sem hirdetik meg, hiszen tele van a város és az ország hadicélú gyűjtésekkel. Azonban „az adományok lényeges csökkenése, súlyosítva az élelmiszerek és anyagok roppant drágaságával, már most előre vetíti árnyé-

33 A Hajléktalanok Menhelye Egylet igazgatóságának számadó jelentései a közgyűléshez. Az 1912. évről.

34 Uo.

35 A Hajléktalanok Menhelye Egylet igazgatóságának számadó jelentései a közgyűléshez. Az 1913. évről.

kát az 1915. évi kezelés, a jelenlegit jóval felülmúló deficitjének”³⁶. (Még a háborús infláció kitörését megelőzően, 1913/14-ben sikerül jelentősen korszerűsíteni az Alföldi utcai menházat, bevezetik a központi fűtést, a melegvizet, zuhanyozót, fürdőhelyiségeket építenek, csempéznek, felújítják az egész vezetékrendszert, de a villanyvilágítás bevezetését a drágaság miatt már nem tudják elvégezni stb.)

A háború második évében jelentősen visszaesik a menházak igénybevétele: a férfiakat elvitték katonának, az itthon maradottak pedig munkához jutottak, nem szorulnak erre a lakhatási megoldásra. Az ennek folytán keletkezett jelentős deficitet már nem lehet a gondos gazdálkodással áthidalni, a működési bevételekből fedezni (a hálódíjak emelése tovább csökkentené a forgalmat). Kénytelenek egyre inkább a félretett vagyonhoz nyúlni, azt felélni, 1915 végén már kenyeret, levest sem tudnak osztani.

A háború során a Rottenbiller utcai menházat is hadicélokra engedik át, erdélyi menekültek szállása, majd a Vöröskereszt által működtetett „lábadozó otthon” lesz belőle. A háború második felében – minden korlátozó szabályozás ellenére – „a lakáshiány mind több olyan embert kényszerít arra, hogy egyéb hajlék hijján, menhelyünket vegye igénybe, akinek kereseti viszonyai lehetővé tennék, hogy magának szobát, vagy állandó ágyat béreljen. A háború végével, katonáink, külföldön sínylődő hadifoglyaink hazatértével, a helyzet bizonyára még csak rosszabbodni fog.”³⁷ Igen, ismét nőnek az igények e hajléktalan szállók iránt, de az Egylet ágyainak fele más célokra van lekötve.

A Szegényház (Menház) utcai intézmény 1918-ban hadikórházból hajléktalan családok szükséglakásaiává alakul át, így kapja vissza az Egylet 1919 novemberében. A Külső Váci úti (Angyalföld utcai) egység 1916/17-ben menekültek szállásaként szolgál. A Rottenbiller utcai épület a háború négy éve alatt lábadozó, kisegítő kórház, majd 1918 októberétől katonai szállás.

A háború után a tönkrement felszerelések, épületek helyrehozásához nagyon sok pénz és energia kellene. A közadakozás megcsappan, a világot más dolgok érdeklik ezekben az években, az elszabadult infláció végleg térdre kényszeríti a megmaradt lelkes menhely-fenntartókat. A menhelyek „a háború és az azt követő egy év alatt úgy lerongyolódtak, hogy az egyesület nem tudta őket újra üzembe állítani és már bezárásuk gondolatával foglalkozott, amidőn a főváros azokat 1919. október 15-én saját kezelésébe átvette”³⁸. Rövid idő múlva – 1921 végén – az Egylet is kimondja önmaga felszámolását. Gondosan kezelt vagyonát teljesen elvitte a háború és az infláció, az 1917. évi 240 ezer koronából 1921-re 230 pengő marad. Az Egylet megszűnését kimondó közgyűlésen megalapítják a Hajléktalanok Menhelye Egylet Alapítványát, annak érdekében, hogy ez a csekélyke összeg „az Egylet

36 A Hajléktalanok Menhelye Egylet igazgatóságának számadó jelentései a közgyűléshez. Az 1914. évről.

37 A Hajléktalanok Menhelye Egylet igazgatóságának számadó jelentései a közgyűléshez. Az 1917. évről.

38 Schuler: i. m.

vagyonát alapítványként tovább is hajléktalanok elhelyezését szolgálja”³⁹. A közel fél évszázada összegyűlt asztaltársaságból, az alapító polgárok közül ekkor már nem él senki.

Megmaradtak azonban az intézmények, s maradt az ellátandó feladat is. A háborút követő évek, évtizedek hajléktalanügyi fejleményei már egy másik történet részei. Ezen belül, egyik elemként ott találjuk a főváros által fenntartott éjjeli menedékhelyeket, mintegy 800 férőhellyel. Ezek nem mások, mint a Hajléktalanok Menhelye Egylettől átvett intézmények (Menház u.: 150 ágy, Rottenbiller u.: 100 ágy, Alföldi u.: 200 ágy, Angyalföldi u.: 325 ágy). A főváros ezenkívül számos egyéb hajléktalanellátó intézményt (téli ideiglenes nagy szállásokat, népkonyhákat, melegedőket, szükséglakás-telepeket stb.) működtet vagy finanszíroz ezekben az évtizedekben.

A Kén utcai minta-munkáslakóházak pedig az első világháború utáni fővárosi kislakásépítés megindulásának helyszínévé válnak: 1925-ben, a háború után először itt épülnek fővárosi kislakások, oly módon, hogy a négy egyemeletes épületre két-két újabb emeletet húznak fel, ahol összesen 96 db szoba-konyhás lakást alakítanak ki. Egy évtizeddel később emellett a telep mellett épül fel az Illatos úti szükséglakás-telep, a Dzsumbuj.

1935/36-ban átszervezik a fővárosi pénzbeli, természetbeni és intézményi szociális ellátás egész rendszerét, ezen belül átszervezik az addigi menhelyeket is. Az Angyalföldi utcai intézményben rendezik be a Hajléktalanok Központi Irodáját, ahonnan a hajléktalanok egész városra kiterjedő beutalását és közmunka-szolgálatát szervezik. A „kis menhelyeket” megszüntetik és a Kerepesi út 23/a sz. alatt létrehoznak egy 870 fős (!) férfi, a Pillangó utca 13/a sz. alatt egy 570 fős férfi-női hajléktalanszállást, majd 1941-ben a Kerepesi út 29/a sz. alatt egy újabb 600 fős hajléktalanszállást.⁴⁰ A Hajléktalanok Menhelye Egylet menházai az Erzsébet Szeretetotthon (VII. Alsó Erdősor) és a Dunajobbparti Szeretetotthon (II. Széna tér) kezelésébe kerülnek. (Lényegében továbbra is idős, beteg hajléktalanok ellátását végzik.)

*

Az 1883-ban épített VII. Rottenbiller utca 16–18. sz. alatti menhely épületében ma a Rajkó Zenekar Kollégiuma található, miután a többi menhellyel együtt szeretetotthonként, kiegészítő kórházként átvészelte a második világháborút, majd iparitanuló kollégiumnak használták. A volt menhelyet időközben egy közfalattöréssel összekötötték a szomszédos épülettel, ahol a volt Katolikus Legényegylet Tanoncinternátusának telkén, a későbbi KISZ Központi Művészegyüttese modern épületében ma többek között a Nemzeti Gyermekek- és Ifjúsági Közalapítvány és a Rajkó Zenekar működik. A telek másik felén ma a Fővárosi Önkormányzat Szerb Általános Iskoláját találjuk

39 12 év múlva az alapítványt kezelő főváros ezt egyesíti egy, az Erzsébet Szeretetházat segítő magán-alapítvánnyal.

40 Ekkor a beszámoló már régen nem „vendégeink”-ről szól, hanem arról, hogy „ennek az emberanyagnak teljes ellátást kell biztosítani”. (Melyből egyébként elvileg ki vannak zárva a munkaképes, „önhibás” rászorulóak. Lásd A székesfőváros társadalompolitikai ügyosztályának 1940. évi jelentése, Budapest, 1941.)

a Brunszvik Teréz által alapított Országos Kisdedóvó Képezde felújított épületében.

Az 1888-ban épített *VIII. Alföldi utca 6–8. sz.* alatti menhely épületében ma a Fővárosi Önkormányzat hajléktalanszállója működik. Eredeti állapotához képest az épület időközben egy emelet ráépítéssel bővült. Az épülettel szinte átellenben, az Alföldi u. 9/13. sz. alatt találjuk a Fővárosi Önkormányzat Gyermek- és Ifjúságvédelmi Intézetét, az 1893-ban létesült „Menhely a Szenvedő Emberiségnek” alapítvány menhelyének épületében.⁴¹ A kettő közötti utcában, a Kun utca/Dologház utca sarkán áll az 1874-ben elkészült Dologház épülete, melyben (mivel öt évvel később törvénnyel megszüntették a dologház intézményét) 1881 óta különböző kórházak fiókéntézménye működött, s ennek elfekvő részlegeként használták 1996-ig az Alföldi utcai menhely épületét.

Az 1892-ben épült *II. Szegényház utca* (Menház u., illetve a háború óta Iparitanuló u.) 3. sz. alatt a Fővárosi Önkormányzat Káldor Miklós kollégiuma működik az eredeti épületben. Előtte a Szent János kórház, majd a Dunajobbparti Szeretetotthon épületének helyén ma a Széna téri Volán pályaudvar található, az egykori budai alsó városfal maradványaival és a volt Budai Lövölde megmaradt épületével.

Az 1894-ben felépített *VI. (ma XIII.) Angyalföldi utca 2. sz.* alatti menhely épületében ma a Fővárosi Önkormányzat Hevesi Gyula Fiúkollégiuma működik, a vele egy telken lévő, Váci úti Bólyai János Elektrotechnikai Szakközépiskolával közös üzemelésben. A hálóterem egy részét szakközépiskolai műhelyekké alakították, a volt népkonyhát ma a Junior Vendéglátóipari Vállalat bérlti. Az épület egy részében az utóbbi időkig egy Bőr- és Nemi-beteg Gondozó („Egészségvédő Intézet” néven) is működött. Az épülettel szemben találjuk a XIII. ker. Napközi Otthonos Óvodáját, egykori Községi Óvodát, a századfordulón épült Leányárvaház, majd Községi Elemi Iskola épületében. A sarkon átellenben magasodik a Népszálló, ma Fővárosi Önkormányzat hajléktalanszálló épülettömbje.

Az 1897-ben megépített *IX. Kén utca 3. sz.* alatti minta-munkásházak, mint említettük, szintén egy emelettel bővültek (1925-ben), a négy épületből három ma is áll, egyet a második világháború alatt lebombáztak. Az épületcsoport ma is ugyanúgy körbe van kerítve, eddig túlélte a környéken hajdánán több ezerre duzzadt illegális bódélakások létrejöttének majd felszámolásának hullámait, a szomszédságában felépített, több száz lakásos szükség-lakótelepek létesítését, majd egy részük megszűnését és úgy-ahogy még a tanácsi, majd önkormányzati lakásgazdálkodás áldásos hatásait is. Talán társasház lesz, talán felújítják egyszer azokat a minta-munkásházakat, melyeket a Hajléktalanok Menhelye Egylet szervezésében építettek a 19. század végi polgárok, alacsony keresetű társaiknak.

41 Ez a másik korai kezdeményezés inkább a kórház és a menhely határán mozgott, lényegében lábadozó volt. A kezdeményezés jellege is egészen más típusú: a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egylet még 1891-ben egy igen jelentős összegű, 250 000 forintos alapítványt tett, ennek kezelését teljes egészében a városra bízta azzal, hogy hozza létre belőle az intézményt és a kamatokból működtesse.